

Svet informácií a Homo politicus

World of Information and Homo Politicus

Katarína Miňová

<https://doi.org/10.33542/VSS2020-1-07>

Abstract

The present article deals with the development of society in terms of how information is perceived and in terms of how society deals with the problematic of information overload. The aim of the study is to highlight the importance of the link between a democratic society and the information literacy of the individuals making up the society. In the article, the development of the society was realized from the stage of knowledge-oriented society to the information society, which overlaps with the present. At this point, the article, through small case study dealing with information chaos during coronacrisis, highlights current phenomena that demonstrate the link between the inappropriate processing of information and the decline of democracy. We assume that an information literate individual is one of the fundamental building blocks of a democratic system.

Keywords: information, society, Homo Politicus, information literacy, democracy, crisis, coronavirus

Úvod

Cieľom predkladaného článku je poukázať na súčasný stav, kedy sa spoločnosť z hľadiska množstva informácií ocitla v štádiu, na ktoré nebola pripravená. Jednotlivci (občania) sú zahltení informáciami, ktoré sú neobmedzene dostupné, no ich správna interpretácia, pochopenie, spracovanie, usporiadanie a následná aplikácia v reálnom živote predpokladá isté podmienky a schopnosti, ktoré často absentujú. Autorka sa domnieva, že postoj spoločnosti ako celku k informáciám závisí od schopnosti jednotlivca ich adekvátne prijímať, spracúvať, manipulovať s nimi a následne ich posudzovať a vyhodnocovať. Značná časť zdrojov týchto informácií pritom pochádza z virtuálneho priestoru, ktorý nie je zo spoločensko-vedného hľadiska, akým sú aj politické vedy, vždy jednoduché konštruktívne uchopiť. Je však nevyhnutné nájsť spôsob, ako by to bolo možné, pretože je zrejmé, že svet informačných technológií stále viac a viac zasahuje do sveta politiky.

Demokratický systém je postavený na účasti jednotlivcov na politickom rozhodovaní – priamo alebo prostredníctvom nástrojov zastupiteľskej demokracie. *Homo politicus* je člen

demokratickej občianskej spoločnosti, človek, ktorý žije v reálnej sfére a má tendenciu problémy riešiť pasívnou alebo aktívnou politickou cestou. Je preto dôležité, aby každý *Homo Politicus*, ktorý participuje na politickom procese v demokratickom štáte, mal možnosť nadobudnúť schopnosť efektívne a adekvátne pracovať s dostupnými informáciami, ktoré sa následne stávajú zdrojom jeho poznania a formujú ho ako občana. Iniciatíva v oblasti osvetu ohľadne informačnej gramotnosti mala vychádzať z úrovne štátu, nakoľko predpokladáme, že proces vzdelávania v tejto oblasti prispeje k budovaniu dôvery medzi štátnymi inštitúciami a občanmi, ktorá je jedným zo základných predpokladov pre fungovanie demokratického štátu. V histórii sme už niekoľkokrát boli svedkami toho, že i keď sú technológie dokonalé, môže zlyhať ľudský faktor. V článku sa preto sústredíme na analýzu toho, čo zo spoločensko-vedného hľadiska riešiť dokážeme, a to je spoločnosť samotná. Autorka sa domnieva, že tejto oblasti sa na Slovensku venuje veľmi málo pozornosti. Na demonštráciu tohto tvrdenia článok poukazuje na súčasnú mimoriadnu situáciu v súvislosti s pandémiou koronavírusu a spôsob vnímania informačného toku v nej. Krízovú situáciu, ktorá nastala v súvislosti s informačným chaosom dáva do súvislosti s krízou demokratického štátu spôsobenej nedostatkom dôvery obyvateľstva v štátne inštitúcie. V závere článku sa autorka pokúsi zodpovedať otázku, čo je príčinou informačnej negramotnosti súčasného *Homo politicus* a taktiež sa pokúsi odpovedať na otázku, ako by bolo možné informačnému chaosu predchádzať a vybudovať občiansku spoločnosť, v ktorej každý občan ako *Homo politicus* dokáže efektívne pracovať s informáciami.

1. Od hladu po vedomostiach k informačnému presýteniu

Ľudstvo by bez komunikácie neprežilo. Dnes už vieme, že práve vďaka kognitívnej revolúcii v komunikácii druhu *sapiens*, ktorá viedla ku vzniku jedinečnej reči, druh *Homo sapiens* uspel medzi inými a usídlil sa v početných ekologických prostrediach, pričom vytlačil všetky ostatné ľudské druhy do zabudnutia. To, čo reč našich predkov odlíšilo od reči zvierat a iných ľudských druhov, akými boli napríklad neandertálci, je najmä ohybnosť reči a teda spôsob, akým sa *Homo sapiens* naučil opisovať javy. Oproti zvieratám sa ľudia postupne naučili používať súvetia a vetnou skladbou tvoriť kontext. To v praxi znamenalo nielen skríknúť - "Pozor - nepriateľ!", ale napríklad vysvetliť súkmeňovcovi, že dnes ráno neďaleko lesa zazrel veľkého leva pozorujúceho svoje okolie. Okrem toho však k nášmu prežitiu dopomohla, a dodnes dopomáha i schopnosť vytvárať spoločenské informácie. Spoločenská interakcia je kľúč pre prežitie - nakoľko je i kľúčom k rozmnožovaniu. (Harari, 2011)

Človek je teda už od počiatku svojich dejín sociálna bytosť a tak, ako množstvo ďalších iných živočíchov, môže dlhodobo prežiť len ako aktívna súčasť určitého spoločenstva – spoločnosti. Informácia a jej komunikácia je fenomén, ktorý vždy zohrával zásadnú úlohu, a jej charakter bol vždy určovaný tým, aké interakcie medzi sebou mohli ľudia vytvárať. Tieto

možnosti boli vždy určované najmä spôsobom hierarchizácie spoločnosti. To znamená, že komunikácia medzi ľuďmi s najnižším spoločenským statusom do značnej miery závisela od interakcií na najvyššej úrovni spoločenského rebríčka. (Rankov, 2006)

Avšak, žiadne storočie neovplyvnilo také množstvo radikálnych sociálnych zmien, ako 20. storočie. 20. storočie bolo storočím najvýznamnejších historických udalostí a jeho dedičstvo trvá dodnes. Vyspelé trhové ekonomiky, ich usporiadanie, procesy, problémy a štruktúry sú po kvalitatívnej a kvantitatívnej stránke neporovnateľné nielen so stavom v akom sa nachádzali na začiatku 20. storočia ale aj s akýmkoľvek iným historickým obdobím.

Od čias sumerských hlinených tabuliek do súčasnosti ľudstvo vyprodukovalo najmenej 32 miliónov titulov kníh, 750 miliónov článkov a štúdií, 25 miliónov piesní, 500 miliónov obrazov, pol milióna filmov a 100 miliárd webových stránok, čo dohromady predstavuje asi 50 petabajtov dátovej pamäti, na ktorých uloženie by boli potrebné priestory o veľkosti jednej malej mestskej knižnice. (Kelly, 2006) Viac informácií bolo vyprodukovaných v uplynulých 30 rokoch, než v predchádzajúcich 5 000 rokoch. Otázkou zostáva, či je ľudstvo schopné reagovať na transformujúcu sa technologickú a v súvislosti s tým i politickú procesy? Niektorí autori sa nazdávajú, že tieto novodobé procesy navždy zmenia spôsob vnímania humanitných vied, ktoré sa budú musieť transformovať do viac praktickej podoby, ktorá bude schopná tieto novodobé technické prvky poňať. (Epstein, 2012)

V tejto súvislosti môžeme použiť teóriu A. Tofflera, ktorá bola publikovaná na začiatku deväťdesiatych rokov, ale v rámci skúmania prvopočiatkov informačnej spoločnosti ju považujeme za nadčasovú. A. Toffler nazýva špecializovanú vedomosť alebo poznanie ako tzv. premyslené odkazy. Tieto odkazy sú základnými zdrojmi tvorenia predstáv, ktoré môžu byť podľa neho kódované a nekódované. Nekódované odkazy, ktoré nie sú výsledkom ľudskej činnosti a dokážeme ich spracovávať bez využitia intelektu, t. j. živočíšne - len použitím zmyslových orgánov. Naopak, význam kódovaných odkazov závisí od spoločenských konvencií. Táto teória má presah i do súčasnosti, nakoľko môžeme pozorovať, že v súčasnosti odkazy, ktoré sú kódované, prevýšili odkazy nekódované. Avšak, v priebehu vývoja spoločnosti zmenili svoj charakter. (Toffler, 1992)

Pri aplikácii tejto teórie do spôsobu vývoja komunikácie spoločnosti môžeme konštatovať, že v období agrárnej spoločnosti bol spôsob komunikácie naozaj pomerne jednoduchý, tzv. kódované odkazy vznikali na základe komunikácie ľudových mäs (napr. v domácnostiach, na poli, pri spoločenských posedeniach, a pod.). S príchodom industriálnej revolúcie, masmédií, masového šírenia písaného slova, forma informácií začala byť zložitejšia. A dnes, v informačnom veku, je pri prijímaní a spracúvaní informácií už potrebné mať schopnosť správne spracovať informáciu, ktorá je koncentrovaná, funkčná, a bohatá na obsah. Navyše platí nepriama úmera, kde sa čas určený na takéto spracovanie neúmerne skrátil, a množstvo informácií sa znásobilo. Samotné spracovanie informácie je dnes

nejednoznačný pojem, pretože množstvo operácií, ktoré sa dá s informáciami vykonávať sa neustále rozširuje. Súčasne platná legislatíva na ochranu osobných údajov napríklad spracúvanie osobných údajov definuje ako získavanie, zaznamenávanie, usporadúvanie, štruktúrovanie, uchovávanie, zmena, vyhľadávanie, prehliadanie, využívanie, poskytovanie prenosom, šírením alebo iným spôsobom, preskupovanie alebo kombinovanie, obmedzenie, vymazanie, bez ohľadu na to, či sa vykonáva automatizovanými prostriedkami alebo neautomatizovanými prostriedkami. (Zákon č. 18/2018 Z.z. o ochrane osobných údajov) Informácie sa stali centrom záujmu všetkých aktérov, základným atribútom a tovarom, ktorý je možné kupovať, predávať, je potrebné ho chrániť. Informácie sa chápu ako nástroj celospoločenského pokroku. Sú základným predpokladom pre budovanie vyspelej, postindustriálnej spoločnosti a znalostnej ekonomiky. Spoločnosť získala úplne nové charakteristiky, na základe ktorých získala pomenovanie poznatkovo orientovaná alebo vedomostná spoločnosť.

Dnes je v súvislosti so vznikom hypersietovej reality tvorenej predovšetkým internetovým obsahom, dôležité sa zamýšľať nad otázkou, do akej miery má táto paradigma možnosť zasiahnuť do reálneho sveta. Objavujú sa názory, že kybernetický priestor a spôsob akým funguje virtuálny svet a jednotlivci v ňom na konci druhej dekády nového milénia, posilňuje pozíciu technologických korporátov, ktoré majú potenciál dokonca zasiahnuť do demokratických procesov v modernej spoločnosti. (Cadwalladr, 2019) Uvedené sa môže diať práve následkom toho, že sa súčasná spoločnosť môže charakterizovať ako hyperinformačná, kde informácie, resp. dáta v kyberpriestore sa stali najcennejšou komoditou trhu. „Vznik kyberpriestoru neznamená, že všetko je konečne dostupné, ale skôr, že Celok je definitívne mimo nášho dosahu.“ (Lévy, 2000, s. 145) Množstvo informácií je získavaných a uchovávaných v elektronických databázach bez toho, aby boli niekedy využité. Takéto informácie napríklad v čase na začiatku nového milénia, kedy problematika tzv. informačnej spoločnosti silne rezonovala, vtedajší viceprezident Al Gore označoval pojmom „*exformácie*“. Exformácie sa nedostanú k človeku nie preto, že by boli bezvýznamné, ale preto, že ich množstvo je pre človeka nezvládnuteľné. (Gore, 2000)

Podľa Konfederácie britského priemyslu (*the Confederation of British Industry*) je vedomostná alebo poznatkovo orientovaná spoločnosť spoločnosťou, ktorá systematicky zlepšuje schopnosti a vedomosti všetkých svojich členov ako čo najlepšie využiť všetky výdobytky a technologické inovácie tak, aby bolo možné získať konkurenčnú výhodu v oblasti služieb na rýchlo sa meniacich globálnych trhoch. Pre naplnenie tohto účelu nepostačuje fyzická sila, gramotnosť a schopnosť počítať, ale základným predpokladom sú informatizované, digitalizované a kybernetizované kapacity. Z uvedeného vyplýva, že v súčasnej dobe si rýchle tempo vývoja vyžaduje kapacity, ktoré sú schopné neustále sa prispôbovať zmenám a inováciám súvisiacim s technologickým pokrokom. Celoživotné

vzdelávanie sa tak stáva pevnou súčasťou života spoločnosti a nahrádza tak pôvodný koncept vzdelávania výhradne v mladosti, ktoré následne úplne substituoval praktický „dospelý“ život čerpajúci potrebné zdroje informácií výhradne z doby, kedy prebiehalo vzdelávanie. Dnes je potrebné v každej oblasti spoločenského života neustále disponovať aktuálnymi a čo najpresnejšími informáciami. (Jackson, 2011)

Pre poznatkovo orientovanú spoločnosť je teda charakteristické to, že kľúčovým atribútom pre zabezpečenie stabilnej pozície je schopnosť získavať a aplikovať nadobudnuté vedomosti. Konkurencieschopnosť každého aktéra je vnímaná na základe tejto schopnosti. Dnes už neexistuje možnosť nadobudnutia všeobecného vzdelania na celý život. Vedomosť a poznatok je chápaný len v pluralitnom kontexte množstva špecializovaných vedomostí a možností ich využitia v profesionálnom živote. Jednotlivec nielenže nemá kapacity, aby sledoval dianie v celom odbore, ale odbory už prakticky akoby ani neexistovali. Rozdelili sa na množstvo podoblastí a vedci sa úzko špecializujú. Toto je dôvod prečo v súčasnosti nemôže vyrásť polyhistor s encyklopedickými poznatkami na úrovni Leonarda da Vinci alebo Mateja Bela. Dnes je totiž problém samotný koncept encyklopédie. (Rankov, 2006)

Množstvo informácií, ktoré musí jednotlivec v súčasnosti spracovať, na to, aby bol orientovaný v určitej oblasti, je naozaj rozsiahle a často býva tento extrémny kvantitatívny nárast množstva informácií v spoločnosti označovaný ako informačná explózia. Táto explózia spôsobuje tzv. informačné krízy, ktoré vznikajú ako dôsledok rozporu medzi princípmi fungovania informačného, komunikačného a znalostného prostredia a prostriedkami, ktoré sú k dispozícii na navigáciu a orientáciu v tomto prostredí. (Uhlíř, 2002). Informačné krízy spôsobujú z psychologického hľadiska tzv. informačný stres, ktorý vzniká pri informačnom preťažení. Charakterizujeme ho ako nerovnovážny stav medzi nárokmi, požiadavkami a vplyvmi informačného prostredia, prípadne stav ktorý sťažuje a spravidla znemožňuje uspokojenie informačných potrieb subjektu v určitom okamihu. (Encyklopedický ústav SAV, 2013) Stresovo teda pôsobí príliš veľké množstvo informácií, ale aj ich nedostatok.

Z uvedeného vyplýva, že vedomostnú spoločnosť 21. storočia tvoria vysoko špecializovaní odborníci, ktorí dosiahli požadované množstvo poznatkov v oblasti, v ktorej sú činní. Ten, kto nemá potrebnú špecializovanú vedomosť alebo schopnosť prispôbovať sa svojmu prostrediu a v požadovanom čase nadobudnúť potrebné špecializované vedomosti, nie je konkurencieschopný. Čím viac je poznatok špecializovaný, tým získava väčšiu konkurencieschopnosť. To znamená, že schopnosť získavať a spracovávať informácie sa stala jednou zo základných hodnôt a určujúcich kvalitu existencie v spoločnosti.

Takáto organizácia spoločenského života však v sebe zahrňuje aj pravdepodobnosť, že vznikne potreba aktérov obmieňať svoje prostredie s cieľom dostať sa do prostredia, kde získajú prístup k informáciám potrebným pre zlepšenie kvality svojho života. Základným predpokladom poznatkovo orientovanej spoločnosti je preto potreba mobility. Domnievame sa,

že práve vedomostná spoločnosť bola jedným z hnacích motorov globalizácie a prispela k zmene vnímania konceptu hraníc, ktoré stále ostávajú zachované z politického hľadiska, no z hľadiska šírenia informácií sa prelínajú. Vedomostná spoločnosť funguje globálne, nakoľko informácie sú potenciálne prítomné neustále a sú rovnako platné všade vo svete, odlišná je len ich dostupnosť a to, do akej miery sú aktéri schopní tieto poznatky nadobudnúť, interpretovať a využiť. Spoločnosti a národy sa už nedelia len hranicami, ale aj možnosťou a schopnosťou zapojiť sa do výmeny informácií a procesov získavania, využívania a výmen poznatkov a vedomostí.

2. Homo Politicus vs. svet informácií

Človek politický nie je v 21. storočí nadnesené slovné spojenie. Človek žijúci v spoločnosti má k dispozícii širokú škálu inštitúcií, ktoré predurčujú jeho život, sociálne a profesionálne kontakty. Všetky majú do určitej miery politickú podstatu, pretože vyplývajú zo záujmov a pravidiel štátnej a verejnej politiky, resp. správy. Apolitickosť inštitúcií ako taká je fikcia, vyjadruje ju napr. preferované predvolebné heslo: „Kto nevolí, volí tiež.“ Inštitucionálny svet určený politikou je taký vplyvný, že človek sa stáva zároveň objektom i subjektom inštitúcií, pohybuje sa neustále v sieti spoločenských vzťahov na rôznych úrovniach – od lokálnej, až po globálnu. Prostredníkom medzi inštitúciami a človekom sú informácie. Hodnota informácie ako takej však podlieha zmenám a práve táto problematika patrí k jedným z mála preskúmaných tém, na ktorých dnes parazitujú rôzne nevedecké prístupy zamerané na vzťah individua a informácií. Informácie sú absolutizované ako nevyhnutná súčasť diania, nedostáva sa však pozornosti tomu, aké spoločenské sily majú v rukách tieto informácie a akou premenou informácie prechádzajú podľa grafického vzorca zobrazeného v úvode tejto kapitoly, od tvorcu informácií, cez spracovanie komunikátu, cez modifikáciu posolstva súvisiacu s technickými prostriedkami, cez modifikáciu ovplyvnenú politikou a ideológiou až po výsledný produkt interpretácia informácie.

Technické prostriedky majú veľké možnosti ako komunikát spracovať rôznym spôsobom. Printové média kladú väčší dôraz na obsah komunikátu, audiovizuálne média viac na formu. Najviac sa tento rozdiel prejavuje práve v informovaní o katastrofách, konfliktoch, vojnách, podľa tzv. Vietnamského syndrómu. Priame prenosy z Vietnamskej vojny, ktoré do veľkej miery prispeli k zmene politickej klímy v USA počas tejto vojny, zároveň boli racionálnym iniciátorom masívnej protivojnovnej kampane a rôznych mierových hnutí. (McLuhan, 1964)

Zatiaľ málo preskúmanou témou je i komparácia vplyvu informácií – najmä ich množstva a diverzity na rozvoj vzdelanosti a intelektuálneho statusu človeka v minulosti, povedzme v dobách, keď sa vzdelanosti pripisoval kultový význam, ako napr. v humanizme a renesancii, alebo v osvietenstve. Vedomosti, poznanie, veda, rozvoj myslenia sa stávali v určitých obdobiach motorom vývoja, druhá strana mince – poznanie ako možná deštruktívna

sila spoločnosti nebola taká akútna ako v súčasnosti, aj keď vždy tvorila súčasť pokrokového myslenia.

Dve stránky poznania boli vždy analyzované filozofickými konceptmi, už od staroveku. Výstižnú charakteristiku tejto dvojkoľajnosti informácií podáva Henri Poincaré, predstaviteľ tzv. konvencionalizmu. Ide o názor ovplyvnený matematikou a vypovedá o tom, že pravdivé sú konvenčné informácie, ktoré už boli odobrené vedou (najlepšie matematikou) a ich obsah sa nesmie meniť na základe rôznych jazykových prístupov, ani inakších zásahov do štruktúry informácií. (Antológia, 1967) Ak spoločnosť dopustí zásahy do konvenčných informácií, dochádza k manipulácii s údajmi, k falšovaniu, čo nie je vo vede prípustné.

Človek v súčasnosti má však k dispozícii také množstvo informácií, že ich pretlak a dezinterpretácie často vyvolávajú až apokalyptické vízie. V jednotlivých vedných disciplínach a ich aplikáciách na spoločenské systémy sú tieto dezinterpretácie časté, ale majú rôznu sekuritizačnú silu. Ak sa pohybujeme v oblasti politiky, musíme vnímať človeka – príjemcu a konzumenta informácií v okolnostiach určujúcich vzťah medzi nimi ako vzťah jednotlivého k celku. Ľudská podstata však nie je abstrakcia. Podľa K. Marxa je to súhrn spoločenských vzťahov (Marx, 1876) V tomto súhrne vzťahov človek práve prostredníctvom informácií ktoré dostáva, prekračuje svoju individuálnu formu existencie. Stáva sa súčasťou mentálneho poľa vytvárajúceho napr. verejnú mienku a názorového spektra na rôzne témy. V súčasnosti sú to napr. konflikty na Blízkom východe, vnútropolitická situácia v Turecku a postoj EÚ k tomuto problému, problém nekontrolovateľnej migrácie, Brexit, ale i mnohé iné sa stávajú predmetom sústredenia veľkého množstva záujmu, a teda aj informácií, pričom výsledkom tohto pretlaku môžu byť pozitívne konotácie vedúce k osvietenej spoločnosti, ale i konšpirácie vedúce k zmanipulovanej spoločnosti. Uvedený výber udalostí je náhodný, ale vytváranie komunikátu na základe prvej informácie je vždy rovnaký. Všetky uvedené udalosti majú zo strany štátov, ktorých sa týkajú minimálne dvojaký postoj k zverejňovaniu – na jednej strane požiadavku slobody tlače slobodného šírenia informácií, na druhej strane požiadavku bezpečnosti, ktorá núti tvorcov informácií k istej korekcii. Informácia a jej šírenie smerom k človeku politickému si nárokuje na pravdivosť, aktuálnosť, nestrannosť. Ak sa tieto podmienky nespĺnia, informácia:

- stráca jedinečnosť a nadobúda isté sumarizačné črty, aby sa stala rýchlo akceptovateľnou (sociologický názor sformulovaný na základe absorpčnej teórie, ktorá je súčasťou tzv. reflexionizmu) (Cohen, 1986)
- stráca koncept pre zaradenie do aktuálnych hrozieb a spoločnosť ju prijíma ľahostajne (názor bezpečnostnej vedy) (Nečas, Ušiak, 2010)
- stráca sociálnu abilitu na to, aby sa stala výzvou pre manifestovanie aktivity na ochranu občianskej spoločnosti (politologický názor) (Krokosová, Šubrtová, 2016)

- stráca emocionálny aspekt, ktorý by mohol byť varovaním pred ďalšími dôsledkami, ktoré môžu byť aj katastrofické (názor teórie medzinárodných vzťahov – sociálneho konštruktivismu) (Wendt, 2003)

Homo politicus je človek, ktorý žije v reálnej sfére a má tendenciu problémy riešiť politickou cestou. Na druhej strane – ako varuje politická psychológia, zlých správ o konfliktoch, krízach, vojnách, je každý deň toľko, že ich už vnímame ako bežnú súčasť nášho života a nepripisujeme im väčší význam. Sú to udalosti, ktoré sú nám ľahostajné pokiaľ sa neodohrávajú v našej blízkosti. (Walzer, 1986) Ak máme stručne sumarizovať situáciu, dochádza tu k paradoxu – požiadavka zmiernenia účinku komunikátu môže viesť k strate ostražitosti, nielen zo strany občanov, ale aj zo strany štátu. Stráca sa efekt odstrašovania, ktorý v niektorých situáciách môže mať aj pozitívny účinok. Dopad akejkoľvek rozvíjajúcej sa problematickej situácie je potom menej predvídateľný a nebezpečnejší.

3. Konotácie pre súčasnú demokratickú spoločnosť

Celosvetová orientácia na demokraciu začala v polovici 70. rokov minulého storočia, avšak teraz sa dostáva do stavu globálneho úpadku. V roku 1970 bolo na celom svete zhruba 35 krajín s demokratickým zriadením, v priebehu nasledujúcich troch desaťročí sa však ich počet zvyšoval a na začiatku nového tisícročia ich bolo takmer 120. Najrýchlejší bol nárast v rokoch 1989 až 1991, kedy došlo k pádu komunistických režimov vo východnej Európe a samotnom Sovietskom zväze. Zhruba od roku 2005 sa však trend zmenil a celkový počet demokratických krajín začal klesať. Autoritárske režimy, na ktorých čelo sa dostala Čína sa medzitým stali sebavedomejšími a začali výraznejšie presadzovať svoje záujmy. Nové demokracie, ako napríklad Ukrajina či Mjanmarsko majú problém s vybudovaním fungujúcich inštitúcií, a liberálna demokracia sa po amerických intervenciách neujala v Afganistane ani v Iraku. Rusko sa taktiež navracia k autoritárskej tradícii. Neočakávalo sa však, že ohrozenie demokracie vzíde zvnútra demokracie samotnej, a to v krajinách, ktoré majú pomerne dlhú demokratickú tradíciu. Maďarsko sa pod vedením Viktora Orbána dalo na cestu neliberálnej demokracie, ešte väčším prekvapením boli výsledky plebiscitov vo Veľkej Británii a Spojených štátoch, v dôsledku ktorých došlo k odhlasovaniu vystúpenia Británie z Európskej únie a zvoleniu D. Trumpa za amerického prezidenta. Tieto krajiny dnes skĺzavajú k úzkoprsmému nacionalizmu a pritom stáli na čele demokratického bloku a patrili medzi architektov moderného liberálneho systému medzinárodných vzťahov, pod vedením R. Reagana a M. Thatcherovej na čele neoliberalnej revolúcie v 80. rokoch 20. storočia. (Fukuyama, 2019) Je nutné uviesť, že z liberálneho usporiadania sveta neťažili všetci. V mnohých krajinách – a najmä rozvíjajúcich sa demokraciách – došlo k dramatickému zvýšeniu nerovnosti a z rastu tak ťažila privilegovaná elita, ktorej určujúcim znakom bolo najmä vzdelanie. (Fukuyama,

1992) Rast priamo súvisel s rastúcim objemom tovaru, peňazí a migrujúcich ľudí, došlo aj k výrazným a rušivým spoločenským zmenám. V rozvojových krajinách sa zrazu do veľkomiest sťahovali vidiečania, ktorí sa tak vďaka dátovej infraštruktúre a najmä Internetu dostali k obrovskému informačnému toku bez predchádzajúcej vzdelanostnej základne. Obdobná situácia nastala aj v súvislosti s migračnými prúdmi z domovských krajín do zahraničia v súvislosti z ekonomických dôvodov, či politických dôvodov, no bez predchádzajúcej skúsenosti s demokratickým systémom a spôsobom myslenia občanov žijúcich v krajinách, ktoré položili základ liberálnej demokracii. Reputácia liberálnej demokracie utrpela finančnou krízou v roku 2008, kedy nutné opatrenia elít (napr. EÚ voči Grécku) viedli veľkému ekonomickému prepadu, vysokej nezamestnanosti, a k poklesu príjmov pracujúcej triedy. Autoritárske režimy, ako Čína a Rusko sa stali sebavedomejšími a začali výraznejšie presadzovať svoje záujmy. Čína začala presadzovať tzv. čínsky model, podľa ktorého cesta k rozvoju nemusela byť demokratická, zatiaľ čo Rusko začalo útočiť na liberálnu dekadenciu Európskej únie a Spojených štátov. V dôsledku toho, mnohé krajiny, ako napríklad Maďarsko a Poľsko, ktoré sa v 90. rokoch zdali úspešnými liberálnymi demokraciami, sa v určitých črtách vrátili k autoritárskym formám vládnutia.

Natíska sa otázka, aký vplyv môže mať informačná „prehľtenosť“ na demokratickú spoločnosť. Ako sme už vyššie uviedli, mnohí autori dnes poukazujú na krízu demokracie a hľadajú rozličné jej príčiny. Nosnou príčinou krízy demokracie väčšinou býva nedôvera občanov v právny štát a jeho inštitúcie. Určitá nedôvera voči politikom je, pochopiteľná, najmä v prípade vlád, ktoré neboli úplne transparentné. (Mercier, 2020) Avšak domnievame sa, že nedôvera v štátne inštitúcie v spojitosti s tzv. informačnou negramotnosťou v prostredí informačného pretlaku, predstavuje skutočnú krízu demokracie a môže prerásť i do bezpečnostného rizika, ktoré môže mať podoby rozširovania rôznych dezinformácií, hoaxov a fake news, ktoré budú mať u obyvateľstva vyššiu mieru dôvery, než informačné zdroje štátu. Inštitucionálne totiž môže byť jednotlivec usmernený, napríklad formou odporúčaní, alebo dokonca prijatím mimoriadnych opatrení. Zo strany štátu je tiež možné dezinformácie odstrániť, resp. zabrániť ich ďalšiemu šíreniu. Avšak, základom občianskej slobody v demokratických štátoch 21. storočia je slobodná vôľa. Ak sa teda jednotlivec rozhodne informácii, ktorá bola formálne označená napr. za hoax naďalej dôverovať, je to jeho slobodná voľba. Následkom môže byť, že tento jednotlivec nie je pripravený obmedziť svoju osobnú slobodu pre zachovanie bezpečnosti ostatných jednotlivcov. Pre ilustráciu môžeme uviesť situáciu, keď štát, ktorého je absolútne slobodný jednotlivec obyvateľom, prijme mimoriadne opatrenia nezáväzne obmedzujúce slobodný pohyb kvôli obmedzeniu šírenia vírusu a tento jednotlivec sa slobodne rozhodne ich nedodržiavať a pohybuje sa, teoreticky aj nakazený, vo verejnom priestore. O takejto situácii pre britský denník The Guardian napísal aj kognitívny vedec vo Francúzskom národnom stredisku pre vedecký výskum, H. Mercier: „*Deň po tom, čo*

francúzska vláda oznámila, že všetky školy sa zatvoria a donútia obyvateľstvo, aby praktizovalo fyzický odstup, sa našli jednotlivci, ktorí šli napriek tomu do kasína, a aj parížske tržnice boli plné ľudí.“ (Mercier, 2020, s. 1)

Jednotlivci sú zo svojej podstaty opatrní pri spracovávaní prichádzajúcich informácií. Najprv porovnávame to, čo sme počuli, alebo sme si prečítali s našimi existujúcimi presvedčeniami. Ak sa to zhoduje, máme tendenciu dané informácie akceptovať. Tzv. fake news tento vzorec správania zneužívajú, pretože posilňujú naše predsudky. Napríklad v prípade súčasnej koronakrízy - konzumenti alkoholu sa domnievajú, že alkohol je liekom a rasisti obviňujú čínskych vedcov. Naopak, každá správa, ktorá je v rozpore s našou osobnou skúsenosťou, najmä ak si vyžaduje zložitý vzorec správania sa, je spočiatku zamietnutá. Toto správanie však nie je novým fenoménom, spoločnosť je voči prichádzajúcim informáciám spočiatku nedôverčivá vždy. Obyvatelia si varovania štátu opakovane nevšímajú a v prvej fáze dokonca ignorujú, nakoľko vopred predpokladajú, že informácie poskytnuté inštitucionálne, resp. štátnymi predstaviteľmi sú chybné alebo dokonca manipulatívne. (Mercier, 2020) Výskumy potvrdzujú, že miera dôvery v určitú informáciu je daná aj tým, odkiaľ prichádza. Napríklad lokálni úradníci, zachranári, alebo pohotovostné krízové komunikačné zložky sú podľa prieskumov pre obyvateľstvo dôveryhodnejší, než štátni predstavitelia. (Lundgren, McMakin, 2018) Ak je želaným stavom to, aby obyvatelia dôverovali informačným zdrojom štátu, tak štátni predstavitelia musia v kritických situáciách v rámci komunikácie smerom k obyvateľstvu vystupovať kompetentne, férovo, empaticky, úprimne a otvorene, môže tým zvýšiť dôveru svojho obyvateľstva, v zdroje informácií. Dôvera v štát tiež podľa výskumov závisí aj od toho, ako štát pristupuje k vylúčeným komunitám. V roku 2005, viac ako 100.000 obyvateľov New Orleans nebolo pred úderom hurikánu Katrina evakuovaných, a to i napriek evakuačným nariadeniam. Výskum neskôr ukázal, že v tomto procese zohrala obrovskú úlohu najmä nedôvera v inštitúcie, najmä medzi chudobnými a etnickými menšinami. Niektorí príslušníci týchto skupín sa dokonca domnievali, že štátne authority zámerne odvrátili návaly vody na chudobnejšie časti mesta, aby zachránili bohatšie štvrte. (Lundgren, McMakin, 2018) Napríklad vo Švédsku sa v súvislosti s aktuálnou koronakrízou ukázalo, že pokiaľ má štát vybudovanú dôveru obyvateľstva vo svoje inštitúcie, nepotrebuje prijímať reštriktívne bezpečnostné opatrenia. Občania Švédska oveľa viac dôverujú vláde a oficiálnym inštitúciám, než občania iných krajín. Švédska stratégia je v podstate založená na odporúčaníami namiesto zavádzania obmedzení. Ľudia sa však spoliehajú na informácie od vlády a úradov do takej miery, že je pre nich absolútne prirodzené riadiť sa odporúčaniami. Vedia, že cieľom autorít je chrániť ich zdravie, takže nepotrebujú dostať príkazom, aby dodržiavali konkrétne kroky s cieľom zamedziť šíreniu vírusu. (Grankvist, 2020) Naproti tomu máme možnosť pozorovať opačný extrém, prípad Maďarska, ktoré pandémie koronavírusu dovedla až ku kríze demokracie, ktorá môže mať pre právny štát a teda i dôveru občanov v štátne inštitúcie a ich

predstaviteľov veľmi negatívne dôsledky. Jedným z týchto dôsledkov môže byť aj obmedzenie slobody slova a práva na slobodný prístup k informáciám, keďže maďarská vláda v marci tohto roka ustanovila, že za šírenie nepravdivých informácií hrozí občanom Maďarska odňatie slobody vo výške 5 rokov. Otázkou zostáva, na základe akého kľúča sú vládou vyhodnocované pravdivé a nepravdivé informácie a ako ovplyvní dôveru obyvateľstva v štát.

Po páde železnej opony svetové mocnosti predpokladali, že jediným spôsobom ako docieľiť bezpečnú a mierovú spoločnosť je cesta slobody a demokracie, individualizmu, slobodného prístupu k informáciám a nulová tolerancia k násiliu a potláčaniu základných ľudských práv. Každá kríza však doposiaľ poukázala na to, že svetové spoločenstvo nie je jednotné a každá kríza zanechá na demokracii jazvy. Vznikajú protitlaky, ktoré formujú rôzne hnutia, skupiny alebo organizácie zneužívajúce slobodu slova, ohýbajúce realitu vo svoj prospech.

Potvrdením vyššie uvedených konštatovaní je aj súčasný stav ohľadne celosvetovej pandémie tzv. koronavírusu, kedy sa z hľadiska bezpečnosti vysoko riziková situácia stáva predmetom informačnej vojny medzi jednotlivcami a inštitúciami, čoho dôsledkom je množstvo dezinformácií, hoaxov a konšpirácií objavujúcich sa v súvislosti s pandemiou. Uvedená situácia nastala bezprostredne po vyhlásení pandémie, kedy na Slovensku zavládol tzv. informačný chaos. Jeden z kľúčových aspektov, ktorý je potrebný pre budovanie dôvery občanov v štátne inštitúcie v čase krízy - kompetentná, férová, empatická, a otvorená komunikácia informácií ohľadne vzniknutej krízovej situácie zlyhávala. Štátni predstavitelia podcenili nevyhnutnosť komunikácie týchto informácií prostredníctvom internetu a sústredili sa na poskytovanie informácií ústnou a zdĺhavou formou prostredníctvom tlačových konferencií pre médiá.

Trvalo takmer desať dní od prvého prípadu koronavírusu na Slovensku, kým úrady dokázali spustiť špecializovanú webovú stránku s aktuálnymi informáciami a odpoveďami pre obyvateľov. Úlohu štátu teda museli vo veľkej miere prebrať médiá. Oficiálny informačný web pre koronavírus a ochorenie COVID-19, bol spustený až po niekoľkých týždňoch trvania mimoriadnej situácie na Slovensku. Dôsledkom bolo, že jednotlivec, ktorý bol zasiahnutý situáciou a nemal k dispozícii oficiálne informácie jednoducho dostupné na internete, použil vyhľadávač, kde algoritmus vygeneroval výsledky vyhľadávania, ktoré boli aktuálne dostupné – teda bez oficiálnych informácií. Bežný obyvateľ nevie ako správne vyhľadávať tak, aby algoritmus vygeneroval iba výsledky hľadania pod hlavičkou inštitúcií. Nasledoval teda stav, kde Polícia Slovenskej republiky dennodenne vyvracala nové hoaxy a dezinformácie, ktoré sa šírili svetom internetu. Je takmer isté, že oficiálne úrady konali pri komunikácii informácií prostredníctvom webu neskoro. Dnes už štátni predstavitelia nemajú záruku, že oficiálne webové sídlo sa v zozname výsledkov vyhľadávania dostane dostatočne vysoko, zvlášť ak vyhľadávaču nedáva dostatok signálov o dôveryhodnosti. Je možné, že, že vyhľadávač

uprednostní článok bulvárneho média, ktorý šíri paniku. Bežný užívateľ často ani netuší, na akej stránke sa nachádza. (Augustín, Sarvaš, 2020)

Záver

Súčasná krízová situácia poukazuje na absenciu univerzálneho nástroja pre prístup k informačnej gramotnosti. Môžeme pozorovať ako veľmi citlivá na manipuláciu s informáciami je úroveň jednotlivcov, ktorí sú prvou líniou v pomyselnej reťazi spracúvania prichádzajúcich resp. objavujúcich sa informačných tokov. Kultúrna mentalita a spôsob prijímania, spracúvania a vyhodnocovania informácií je od jednotlivca k jednotlivcovi, od Homo politicus k Homo politicus odlišný. Zrejme bude veľmi náročné vybudovať legislatívny, prípadne inštitucionálny, formát pre spôsob prístupu k informáciám, avšak v súčasnej dobe už nie je možné prebiehajúci informačný tok zastaviť, i keď môže spôsobovať ohrozovanie demokratických princípov. Kľúčové však bude zadefinovať potrebu informačnej gramotnosti, ako nevyhnutnej potreby kriticky myslieť a objektívne vyhodnocovať každú informáciu, ktorá je potenciálne prítomná v realite jednotlivca.

Neurovedec, M. Spitzer sa domnieva, že sme sa ocitli v dobe tzv. digitálnej demencie. Digitálne médiá zbavujú nutnosti vykonávať duševnú prácu. To, čo bolo pred pár rokmi vykonávané pomocou rozumu, dnes vykonávajú digitálne médiá (napr. PC, smartfón, atď). A tak digitálne médiá začínajú nahrádzať ľudský rozum. Rozumové a vôľové vlastnosti človeka – *Homo Sapiens* - degradujú. Dá sa konštatovať, že prehnané a nekontrolované využívanie digitálnych médií vedie k oslabeniu rozumových a intelektuálnych schopností. Mozog je ako sval a pokiaľ neexistuje vlastné duševné úsilie, stráca mozog svoje vlastnosti a výkonnosť, pretože nervové spoje odumierajú. Oslabuje sa pamäť a schopnosť učenia. Vplyvom digitálnych médií klesá schopnosť učenia a výsledkom sú poruchy osobnosti a čítania, úzkosť a otupenie, poruchy spánku a depresie. (Spitzer, 2018) V skratke možno uviesť, že dnes máme spoločnosť, ktorá pozostáva z jednotlivcov, ktorí majú k dispozícii enormné množstvo informácií, na ktoré sa nedokážu sústrediť tak, aby ich skutočne pochopili, pretože mozog týchto *Homo Sapiens*, z ktorých mnohí sú i *Homo Politicus* sa už nedokáže do hĺbky sústrediť. Domnievame sa, že práve tu pramení príčina tzv. informačnej negramotnosti obyvateľov. Spoločnosť sa nachádza v období, kedy množstvo informácií ktoré je dostupné, je doslova nekonečné. Avšak, žiadny človek sa nenarodí s prirodzenou schopnosťou sa vo všetkých informáciách orientovať. Schopnosť pracovať s informáciami nadobúdame až vo vzdelávacom procese. Vzdelávací systém zameraný na memorovanie množstva zaznamenaných informácií sa dnes javí ako zastaralý a neefektívny. Autorka sa domnieva, že tento systém vzdelávania si pravdepodobne v budúcnosti vyžiada reformu, ktorá povedie k zmene vo výchove a vzdelávaní na všetkých úrovniach vzdelávacieho systému. Do vzdelávacieho systému je potrebné zakomponovať také prvky, ktoré nebudú zamerané na lineárne memorovanie

informácií, ale na asociatívne vzdelávanie, ktoré umožní orientáciu v informáciách, ich vyhodnocovanie, prehľadávanie a používanie na základe využívania kritického myslenia.

V uvedených súvislostiach, a na základe skutočnosti, že demokracia je založená na myšlienke, že ľud je najvyššou autoritou v spoločnosti, a že je vždy (aktívne alebo pasívne) súčasťou politiky, možno teda konštatovať, že informačná gramotnosť každého *Homo politicus* by mala byť jednou zo základných priorít demokratickej spoločnosti. Autorka článku sa domnieva, že práve prebiehajúca mimoriadna situácia v dôsledku koronavírusu by mohla na Slovensku odštartovať nové iniciatívy a projekty, ktoré povedú k zmene súčasného konceptu vzdelávania na všetkých jeho úrovniach a formách. Jednou z takýchto aktuálne prebiehajúcich iniciatív je napríklad cyklus prednášok SAVinci pod hlavičkou Ústavu výskumu sociálnej komunikácie Slovenskej akadémie vied. V rámci tohto cyklu bola prostredníctvom tzv. „live stream“ vysielania realizovaná prednáška „Ako nepodľahnúť hoaxom o pandémie.“ Podobné projekty a iniciatívy bude na Slovensku v súvislosti s informačnou gramotnosťou potrebné realizovať i po skončení mimoriadnej situácie. Podporným argumentom pri hľadaní riešení v tejto oblasti by mohli byť výsledky prieskumov zameraných na príslušné úrovne a formy vzdelávania. Ako príklad možno použiť aj reprezentatívny prieskum agentúry Focus pre Komenského inštitút, ktorý ukázal, že až 67 percent rodičov si po skončení koronakrízy želá, aby sa zmenil obsah toho, čo sa ich deti učia a dve tretiny z nich si praje aj možnosť slovného hodnotenia. (Hipš, 2020) Autorka sa domnieva, že v prípade že dôjde k reforme vzdelávania, bolo by užitočné, aby táto reforma komplexne pracovala s konceptom zlepšovania informačnej gramotnosti na všetkých stupňoch vzdelávacieho systému, čím by sa mohlo lepšie predchádzať vzniku informačného chaosu a podporiť budovanie občianskej spoločnosti, ktorá dôveruje štátu. Na tento účel by bolo vhodné využiť dôkladné analýzy v oblasti vzdelávania pedagogických pracovníkov, podmienok vzdelávania, schopnosti používania získaných poznatkov, či už v ďalších fázach vzdelávania, alebo v praxi.

Literatúra

AINLEY, P. 2014. *Information for Social Change. ISC 14. The Learning Society Revisited.* [online] libr.org. 2014. [cit. 28.11.2014]. Dostupné na internete: <http://libr.org/isc/articles/14-Ainley.html>

Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, Voluntarizmus, Novokantstvo. 1967. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry. 615s. SÚKK č. 303/1-1967.

BAUMAN, Z. 2004. *Individualizovaná spoločnosť.* Praha: Mladá fronta. 2004. 296 s. ISBN 80-204-1195-X.

AUGUSTÍN, R., SARVAŠ, A. 2020. Informačný chaos je bezpečnostné riziko. Štát na internete v prípade koronavírusu zlyhal a je vinníkom. [online] Denník N. [cit. 14.4.2020] Dostupné na internete: <https://dennikn.sk/1804154/informacny-chaos-je-bezpecnostne-riziko-stat-na-internete-v-pripade-koronavirusu-zlyhal-a-je-vinnikom/>

Filozofický slovník. 1974. ROZENTAL, M.M.(ed.). Bratislava: Pravda. 1974. SÚKK č. 1438/OR - 1972. 619s.

CADWALLADR, C., 2019. *Our Cambridge Analytica scoop shocked the world. But the whole truth remains elusive*. [online] The Guardian: Cambridge Analytica Files. [cit.20.3.2020] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/dec/23/cambridge-analytica-facebook-scoop-carole-cadwalladr-shocked-world-truth-still-elusive>

CADWALLADR, C. 2020. *Fresh Cambridge Analytica leak 'shows global manipulation is out of control'* [online] The Guardian: Cambridge Analytica Files. [cit.20.3.2020] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/uk-news/2020/jan/04/cambridge-analytica-data-leak-global-election-manipulation>

CASTELLS, M. 1997. *The information age. Economy, society and culture. Vol. II. The power of identity*. Malden: Blackwell. 1997. 461 s. ISBN 1-55786-873-5.

DASANDI, N. 2018. *Selhala demokracie?* Praha: Euromedia Group, a.s. 2018. 144s. ISBN 978-80-242-6135-5.

EPSTEIN, M. 2012. *The Transformative Humanities: A Manifesto*. USA: Blumsburry Publishing. 2012. 272 s. ISBN. 9781441121554

Encyklopedický ústav SAV. 2013. *Informačný stres*. [online] ENCYCLOPAEDIA BELIANA [cit. 20.3.2020]. Dostupné na internete: <https://beliana.sav.sk/heslo/informacny-stres>

FUKUYAMA, F. 2019. *Identita*. Bratislava: Premedia. 2019. 178s. ISBN 978-8159-753-4.

FUKUYAMA, F. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press. 1992.

GOLIS, O. 2016. *Všetchny fake news nelze odhalit, mají faktický základ a působí věrohodně, varuje odborník*. Interview s M. Gregorom. [online] Rozhlas.cz [cit. 20.3.2020]. Dostupné na internete: http://www.rozhlas.cz/zpravy/domaci/_zprava/vsechny-fake-news-nelze-odhalit-maji-fakticky-zaklad-a-pusobi-verohodne-varuje-odbornik--1675261

GORE, A. 2000. *Země na misce váh*. Praha: Argo, 2000. 376 s. ISBN 80-7203-310-71994.

GRAHAM-HARRISON, E., CADWALLADR, C., OSBORNE, H. 2018. *Cambridge Analytica boasts of dirty tricks to swing elections*. [online] The Guardian: Cambridge Analytica Files. [cit.10.11.2019] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/mar/19/cambridge-analytica-execs-boast-dirty-tricks-honey-traps-elections>

GRANKVIST, P. 2020. *Nezatvárame, vláda nechce problémy oddaľovať. Ľudia vonku sú zodpovední*. [online] Rozhovor pre SME Svet (ed. SOBOTOVIČOVÁ, N.). [cit.10.11.2019] Dostupné na internete: <https://svet.sme.sk/c/22396127/svedsky-novinar-aky-ma-zmysel-zatvarat-sa-kym-nemame-vakcinu.html?ref=FB>

HASHEMI, M. 2002. *Information onslaught. The Effects of Too Much Information*. [online] Toronto: University of Toronto. 2002. [cit.10.3. 2020] Dostupné na internete: http://home.utm.utoronto.ca/~mhashemi/information_onslaught/

HARARI, J. N. 2018. *Sapiens. Stručná história ľudstva*. Bratislava: AKTUELL. 2018. ISBN 978-80-89873-06-7. 414s.

HIPŠ, J. 2020. *Koronavírus spustil reformu školstva*. [online] SME video (ed. KOZINKOVÁ, N.). [cit.4.5.2020] Dostupné na internete: <https://video.sme.sk/c/22396889/juraj-hips-vdaka-korone-nastava-reforma-skolstva-video.html?ref=trz>

JACKSON, N.J. 2012. *Learning for a Complex World: A Lifewide Concept of Learning, Education and Personal Development*. 2011. Authorhouse Publishing. ISBN 978-1456793708

KELLY, K. 2006. Scan This Book! In *New York Times*. [online] May 14 2006. [cit.10.3.2020] Dostupné na internete: http://www.nytimes.com/2006/05/14/magazine/14publishing.html?pagewanted=all&_r=0

KROKOSOVÁ, K., ŠUBRTOVÁ, N. 2016. *Kybernetická bezpečnosť Slovenska: Čaká nás svetlá budúcnosť?* [online]. 2016. Denník N – Zahraničná politika. [cit. 28.2.2020]. Dostupné na internete: <http://zahranicnapolitika.dennikn.sk/kyberneticka-bezpecnost-slovenska-caka-nas-svetla-buducnost-2/>

LÉVY, P. 2000. *Kyberkultura. Zpráva pro Radu Evropy v rámci projektu Nové technologie: kulturní spolupráce a komunikace*. Praha: Karolinum. 2000. 229 s. ISBN 80-246-0109-5. s. 46.

LUNDGREN, R.E., McMAKIN, A. H. 2018. *Risk Communication: A Handbook for Communicating Environmental, Safety, and Health Risks*. 2018. New Jersey: John Wiley & Sons Inc. 501s. ISBN 978-1-119-45611-7.

MARX, K. 1876. *Kapital*. London: Frederick Ellis. 2007. 374s. ISBN 9781934568439.

McLUHAN, M. 1964. *Understanding Media. The Extensions of Man*. Cambridge: MIT Press. 392s. ISBN 978-0262631594.

MERCIER, H. 2020. *Fake news in the time of coronavirus: how big is the threat?* [online] The Guardian: [cit.14.10.2019] Dostupné na internete: <https://www.theguardian.com/profile/hugomercier>

NEČAS, P., UŠIAK, J. 2010. *Nový prístup k bezpečnosti štátu na začiatku 21. storočia*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika. 2010. 167 s. ISBN 978-80-8040-401-7.

Propaganda in the 21st Century. 2016. In *Globsec 2016 Summary*. Bratislava: GLOBSEC. 2016. s 5.

RANKOV, P. 2006. *Informačná spoločnosť – perspektívy, problémy, paradoxy*. Levice: LCA Publishers Group. 2006. ISBN 80-89129-91-9. 173 s.

SHENK, D. 1998. *Data Smog. Surviving the Information Glut*. Revised and updated edition. San Francisco: HarperEdge, 1998. 256 s. ISBN 0062515519.

SPITZER, M. 2018. *Digitálna demencia*. 2018. Bratislava: Citadella. 304s. ISBN 978-80-8182-0885.

Svet v roku 2016. 2017. [online] RTVS. Archív. [cit. 25.3.2020] Dostupné na internete: <https://www.rtvsk.sk/televizia/archiv/11638#52>

TOFFLER, A. 1992. *Šok z budúcnosti*. Praha: Práce. 1992. 284 s. ISBN 9788020801609

UHLÍŘ, Z. 2002. Katalóg a druhá informačná kríza. In *ITlib, Informačné technológie a knižnice*. [online] 2002, č. 4. [cit.10.3.202] Dostupné na internete: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2002/4/katalog-a-druha-informacna-kriza.html?page_id=2098

UŠIAK, J. 2009. Bezpečnostná stratégia štátu - pojmové vymedzenie. In *Bezpečnostné fórum 09*, Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 2009. ISBN 978-80-8083-790-0. s. 108-114.

WALZER, M. 1986. The Politics of Michel Foucault. In *Michel Foucault & David Couzens Hoy (eds.)*. Oxford: Blackwell publishing. s. 50-58.

WENDT, A. 2003. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. 2003. 429 s. ISBN 0-521-46960-0.

Zákon č. 18/2018 Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane osobných údajov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Adresa autorky

Mgr. Katarína Miňová, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Fakulta verejnej správy
Katedra verejnej politiky a teórie verejnej správy
Popradská 66, 041 32 Košice
tel.: +421 55 234 51 51
E-mail: katarina.minova@upjs.sk